

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI UZUN TEZİ

OTORİTENİN TOPLUMLA VE BİREYLE ETKİLEŞİMİ

Öğrenci Adı: Nesliřah Borandı

Ders Öğretmeni: Sevgi Pakdil

Diploma Numarası: D1129069

Sözcük Sayısı: 3505

Araştırma Konusu: Eugène Ionesco'nun "Macbett" ve Nâzım Hikmet'in "İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?" oyunlarında otoritenin toplumla ve bireyle ilişkisinin incelenmesi

İÇERİK

GİRİŞ	1
I.Toplumsal ve Bireysel Boyutuyla Otorite Algısı	2
II.Otoritenin Bireyi Yabancılaştırması	3
II.a.Bireyin Kendisine Yabancılaşması	4
II.b.Bireyin İnsani Yanına Yabancılaşması	6
III.“Otorite Etkisiyle Yabancılaşma” Olgusunun Evrenselliği	9
IV.Toplumun Otoriteyle Etkileşimi	10
SONUÇ	12
KAYNAKÇA	14

ÖZ

Toplum ve birey edebiyatta sıklıkla işlenen ve önemli bir yer tutan konulardır. Toplumların ve bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen otorite kavramının incelenmesi ise toplumun ve bireyin sorunları, çatışmaları ve özellikleri açısından aydınlatıcı olduğundan bu tezde, Eugène Ionesco'nun "Macbett" ve Nâzım Hikmet'in "İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?" oyunlarında otoritenin toplum ve bireyle ilişkisi irdelenmiştir. Bu amaçla giriş bölümünde otoritenin var oluş nedenine ve otoritenin incelenmesinde toplumun ve bireyin önemine değinilmiştir. Gelişme bölümünde ise bireyin toplumun otorite algısı, otoritenin bireyi yabancılaştırması, otorite etkisiyle yabancılaşma olgusunun evrenselliği, toplumun otoriteyle etkileşimi başlıkları altında otoritenin birey ve toplumla olan ilişkisinin özellikleri ve etkileri örneklerle aktarılmıştır. Son olarak yapıtlarda toplumun otoriteye ilişkin çelişkisinin ancak hem otoriteyi hem de toplumu oluşturan ögenin yani bireyin, otorite etkisiyle yabancılaşmaktan kurtulmasıyla mümkün olduğu belirtilmiştir.

(123 sözcük)

GİRİŞ

Topluluk halinde yaşam insanların birtakım kurallara ve düzenlemelere ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bunların adilce uygulanması, kuralların çiğnenmesine karşı caydırıcı yaptırımların bulunması ve toplumsal yaşamın bir kaosa sürüklenmemesi için de otorite ortaya çıkmıştır. Buna karşın, zaman zaman insanın güce sahip olma isteği, otoriteyi elinde bulunduran bireylerin yozlaşarak onu kendi güçlerini arttırmak için kullanmalarına yol açmış ve toplumsal düzenin adilce işlenmesini engellemiştir. Otoritenin bu şekilde amacından sapmış olarak kullanılması ise toplumun sorunlarını dile getiren birçok sanatçıyı yapıtlarında otorite kavramını sorgulamaya veya eleştirmeye itmiştir.

Otoritenin var oluşunu sağlayan öge olarak toplum, otorite kavramının işlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun özellikleri ve tepkileri otorite, otoriteninkilerse toplum tarafından etkilenmektedir. Bu nedenle, toplum ve otorite ilişkisinin, otorite kavramının incelenmesi sürecinde sorgulanması oldukça önemlidir. Bireylerse hem toplumun hem de otoritenin oluşumunu sağladıklarından birey ve otorite ilişkisi, toplum ve otorite ilişkisine kaynaklık edebilecek düzeydedir. Bundan hareketle, otorite kavramının sorgulanmasında bireyin ve toplumun incelenmesinin son derece gerekli olduğu söylenebilmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, otorite eleştirisinin ana erek olduğu Eugène Ionesco'nun "Macbett" ve Nâzım Hikmet'in "İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?" oyunlarında otoritenin toplum ve bireyle ilişkisinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Daha önce bu konuda bir tez yapılmamış olup konu, ilk kez bu çalışmayla incelenecektir. Bu bağlamda, otoritenin neden olduğu bireysel değişimler ve bu değişimlerin yol açtığı toplumla otorite arasındaki çatışma incelenecektir.

I. Toplumsal ve Bireysel Boyutuyla Otorite Algısı

“İvan İvanoviç Var Mıydı Yok Muydu?” ve “Macbett” eserlerinde, otoritenin birey ve toplum üzerindeki etkisi incelenmeden önce her iki yapıtta da otorite kavramının ne ifade ettiği üzerinde durulması gerekmektedir. Buna göre, otorite algısı ile güç, üstünlük ve iktidar¹ kavramlarının ne kadar bağdaştığı konusuna değinilecektir.

Macbett yapıtında en büyük otorite iktidardır. Macol iktidarı ele geçirdiğinde ve eski yönetimlere kıyasla daha çok zulme ve baskıya yol açacağını söylediğinde hiç kimse ona karşı çıkamamaktadır. Monarşik bir yönetim biçimi olmasının etkisiyle onu denetleyecek, sınırlandırarak hiçbir kurum ya da kişi yoktur. Halk da din adamları da bu durumdan hoşnut olmamalarına rağmen tek yapabildikleri sessizce gitmek olmuştur. İktidarı ele geçirme, yapıtta otoriteye karşı gelme ve işleyişini değiştirmenin de tek yolu olarak gösterilmektedir. Önce Candor ve Glamiss, sonra Banco ve Macbett otoritenin uygulamalarını haksız bulduklarında iktidar için mücadele etmişlerdir.

“İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?” da ise otorite kavramına iktidardan daha az yetkisi olan; ancak buldukları yerde en ‘*sorumlu mevki sahibi*’ (Hikmet 242) olan kişiler aracılığıyla değinilmektedir. İktidara bağlı; ancak daha kısıtlı bu yönetim birimleri halkla daha bire bir ilişkiler kurması açısından yapıttaki otorite algısını en çok etkileyen kurumlardır. Bu nedenle bunlar “yerel iktidarlar” olarak da tanımlanabilmektedir.

Her iki yapıtta da dayanarak hem bireyin hem toplumun otorite algısına göre iktidarı elinde bulunduranın otoriteyi de elinde bulundurduğu sonucuna varılabilmektedir.

Belirli bir yaptırım gücü olmayan bir otoriteden söz etmek otoritenin tanımıyla çelişmektedir ve böyle bir güce sahip olan kişilerin de otoritenin emirlerini “uygulatan” olmaları açısından diğer insanlardan üstün olduğu inkâr edilemez. Buna karşın, her iki yapıtta karşımıza bu güçten ve üstünlükten daha fazlasına sahip otorite figürleri çıkmaktadır. Bu gerçeklikse toplumun ve bireyin otorite algısı üzerinde önemli saptamaları mümkün kılmaktadır.

Macbett’te, Duncan karakteri, halkı onun için savaşırken savaş alanının yakınına dahi yaklaşmamaktadır. Halkın mallarına ve arazilerine el koymaktadır. Savaş bittiğinde halkın yine

¹ “Siyasal anlamda, bir toplumda egemenliği ellerinde bulunduranları dilegetirir.” (Hançerlioğlu 192,193) anlamı ifade edilmektedir.

de onun adını haykırmakta olması, yapılanların otoritenin işleyişinin bir parçası olarak görüldüğünü göstermektedir.

“İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?” yapıtıdaysa Anna Nikolayevna, Petrof’a otoritenin nasıl işlemesi gerektiğini ve kendi kasabasındaki işleyişini şöyle aktarmaktadır:

“Kendini bilen, usulü nizamı bilen kâtipti, memurdu, neydi, Anna Nikolayevna’nun kağıtlarını, yani hani benim kağıtlarımı, postadan alır da amirine verir mi imzalasın diye? Amirinin, Petrof yoldaşın işi gücü yok da postadan çıkan şunun bunun kağıtlarını imzalayacak? İmza isteyen, haddini terbiyesini bilsin usule nizamı uysun, gelsin ayacığıyla tıpış tıpış...” (Hikmet 254)

“ Senin amirin Sergey Konstantinoviç’in amiri Konstantin Sergeyeviç’in, dedim... Üç kâtibî var maşallah... Önce gözlüklüsüne gidilir. Bir hafta sonra gel, der... Âdeti öyle... [...] Ne bir ay, ne beş gün sonra, bir hafta sonra. Kendine böyle nizam koymuş adamcağız... Kim korsa kosun, nizam nizamdır, bozulur mu? Bir hafta sonra öteki kâtibine çıkılır...[...] Yirmi gün sonra buyurun, teyzeciğim, der. Onun nizamı da öyle... Ne bir ay, ne beş gün, yirmi gün... Yirmi gün sonra çıkarsın üçüncüye... Kara kaş, kara göz, surat bir karış... Şöyle tepeden tırnağa bir süzer adamı, ne der? [...] Homurdanır, üç gün sonra gel der...” (Hikmet 255)

Buna göre sistem, otoritenin bir parçası olan amirlerin ve kâtiplerinin halktan insanları oyalama, bekletme ve görevlerini yerine getirirken aşağılayıcı tutum takınma hakları olduğu düşüncesine göre işlemektedir. Bu durum, halkın istencine aykırı gelişse de toplumda bu haliyle kabullenilmiştir. ‘Nizam’ böyledir.

Her iki yapıtta da ilgili olaylar incelendiğinde, otorite hem toplumun hem de otoritenin işlemesinde görevli bireylerin algısınca bir üstünlük ve güç kaynağıdır. Doğruluğu iki yapıtta da tartışılmaktadır, ancak bu, durumun çoğunlukla böyle kabullenildiği gerçeğini değiştirmemektedir.

II.Otoritenin Bireyi Yabancılaştırması

Yapıtlarda, otoritenin birey üzerindeki en belirgin etkisi olarak yabancılaşmadan söz edilebilmektedir. Bireyin kendisine yabancılaşması ve bireyin insani özelliklerine yabancılaşması olmak üzere iki şekilde ele alınabilecek olan bu durum aynı zamanda toplumun otoriteyle ilgili çelişkisinin de kaynağı olmaktadır.

Bireysel boyutta yabancılaşma, bireyin otoriteyle beraber sahip olduğu güçle bağlantılıdır. Daha fazla güce sahip olma isteği, birey bu açıdan doyuma ulaşamadığından ve daha güçlü olabilme ihtimali varlığını sürdürdüğünden dolayı hep devam etmektedir. Bu ise, bireyi hem kişiliğinden hem de diğer insanlara sırf insan oldukları için duyduğu saygıdan uzaklaştırmaktadır.

II.a.Bireyin Kendisine Yabancılaşması

Oyunun sonuna dayanarak ‘İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?’ oyununda bireyin kişiliğine iki yönlü bir yabancılaşma içinde olduğu gözlenebilmektedir. Petrof’un düşmanı olarak kendini tanıtan İvan İvanoviç ikinci perdede Petrof’u yok etme planını gerçekleştirmektedir. Otorite hırsını onun kafasına sokar, odasına ve ofisine portrelerini astırır. Büstünü yaptırır ve oyunun sonuna dek onu otoritesini koruması doğrultusunda yönlendirir. Oyunun sonunda ise İvan İvanoviç’in aslında bir kişi olmadığı, onun Petrof’un kafasında var olduğu aktarılmaktadır. Petrof’un düşmanı da onun otorite hırsının kaynağı da başından beri kendisidir. Bu durumda ilk yabancılaşma Petrof’un otorite isteğine yenik düşmeden önceki haline yabancılaşması, diğeri ise Petrof’un başından beri karakterinin bir parçası olan İvan İvanoviç’e yabancılaşmasıdır.

Kimliğiyle konumunun zorunlulukları birbirine uymayan Petrof, kafasında kimliğiyle bağdaşmayan ama aynı zamanda otoritenin getirdiği güç ve üstünlüğe sahip olma isteğinin gerektirdiği davranışlarda bulunmasını sağlayacak bir karakter yaratmıştır. İvan İvanoviç adlı bu karakterin Petrof için yaptığı her plan ve düzenleme bu nedenle Petrof’un kendisine aittir ve dolayısıyla İvan İvanoviç’in davranışları Petrof’un davranışları olarak incelenecektir.

Petrof, otorite hırsının esiri olmadan önce işe yarım saat erken giden, kendi makamında ofisin süpürgesini tamir eden, herkese hal hatır soran, telefonlarına kâtibî yerine kendisi cevap veren bir amirdir. Alçakgönüllü, düşünceli ve sevecen bir karakterdir. Ne zaman ki herkesten korkuyla karışık bir saygı görmek, her istediğini yaptırmak ve başkalarından üstün tutulmak arzularına kapılır; işte o zaman karakterinden, sevdiklerinden ve prensiplerinden uzaklaşmaya başladığı gözlenmektedir.

Herkesle birlikte kahvaltı etmek, dilekçeleri en kısa zamanda değerlendirmek ve telefonlara cevap vermek gibi otoritesini zedeleyici alışkanlıklarını terk etmiştir. Odasından kâtibine ve sekreterine seslenmek dahi artık yeni Petrof’a ve onun otorite saplantısına ters düştüğü için odasından onların masalarına zil yaptırmıştır.

Yönetme gücüne duyduğu bu tutkuya esir oluşuyla beraber, Petrof kendini üstün görmeye başlamıştır. Portrelerini astırmak, büstünü yaptırmak gibi davranışlar Petrof’un kendisini

yüceltmesinin hatta putlaştırmasının ürünüdür. Tablolarındaki hiç kazanmadığı madalyaları ve idealize edilmiş figürüyle kendi kafasındaki ‘mükemmel Petrof’ fikrini ve sahip olduğu gücü ofisine gelen insanlara sunmaktadır. Kendi otoritesinin propagandasını yapmaktadır. Söylediği her söz gazetecilere yazdırılmaktadır. Yürerken havuzda tahta bir perdeyle halktan ayrı tutulmaktadır. Kayıt bürosunda herkes gibi sıra beklemesi gerektiğine inanmamaktadır ve tren garında kendisine özel bir karşılama komitesi olmasını beklemektedir. Kısacası Petrof alçakgönüllülüğünden uzaklaşmış adeta tiranlaşmıştır.

Kendini üstün görmesinin yanında, konumunun sağladığı güç Petrof’un kendini her alanda yetkin ve bilgili sanmasına yol açmıştır. Baleden astronomiye, atom fiziğinden klasik müziğe ve yüzmeden ziraata kadar her alanda mantıksız ve dayanaksız konuşmalar yapmaktadır.

“PETROF: Bale sahasında sık rastlanan menfi olayları astronomimizde de maalesef müşahede etmekteyiz. Astronomide her şeyden önce yani unutulmaması ve oy birliğiyle tasvip edilmesi gereken şey, yıldızlarla münasebetimizde bazı yıldızlara diğerlerinden daha fazla önem vererek bazı sapık astronomların düştükleri metafizik kosmopolitizme düşmemektir...” (Hikmet 283)

Bilmediği alanlarda uzun konuşmalar yapan Petrof, kendi bilgisinin ve birikiminin sınırlarını göz ardı etmektedir. Bu da kişiliğine yabancılaşmasına dair bir başka bulgudur.

Prensipieri, alışkanlıkları ve kişilik özelliklerinin yanında Petrof, eskiden tanıdığı ancak şu anki yaşamıyla bağlantısı bulunmayan kişileri de hayatından çıkarmıştır. Bir zamanlar âşık olduğu Lüdmila Alekseyevna’yı havuzda gördüğünde tanımamış, onunla bir yabancıyla konuşuyormuş gibi konuşmuştur. Bir süre önce ofisine gelen Anna Nikolayevna’yı da garda gördüğünde daha önce tanışmadıklarından emindir. Şimdiki Petrof’a uymayan özellikleri ve anıları çağrıştıran bu kişiler Petrof’un günlük yaşamının da bilincinin de dışına itilmişlerdir. Bu şekilde otoriteye kapılış öncesindeki Petrof’a yabancılaşması sürecinde eski Petrof’un çevresine de yabancılaşmıştır.

Oyundaki yabancılaşmanın diğer yönü olarak nitelendirilen İvan İvanoviç, Petrof ilişkisinde İvan İvanoviç her ne kadar Petrof karakterinin bir uzantısı olsa da Petrof, oyunun sonuna dek bu durumu kabul edememektedir. Başlarda Petrof kendini İvan İvanoviç’ten tamamen soyutlamıştır; otoriteye dair hiçbir hırsı yoktur. Daha sonra İvan İvanoviç’i yavaş yavaş hayatına dâhil etmiştir; ancak yine de geçmişteki davranışları ve kendisine bu denli benzeyen Konstantin Sergeyeviç’le yüzleşmesinden sonra onu kendinden ayrı tutmaktadır. Olanların tek sorumlusu olarak İvan

İvanoviç'i görmekte, karakterinin bu yanına sırt çevirmektedir. İvan İvanoviç hem Petrof tarafından istenmeyen yabancı hem de onun bir parçasıdır. İşte bu ikilem Petrof'un kendine yabancılaşmasının diğer yönünü ortaya çıkarmaktadır.

“Macbett” yapıtında otoriteye bağlı olarak bireyin kişiliğine yabancılaşması, Macbett ile Banco karakterleri aracılığıyla incelenebilmektedir. Dokuzuncu tabloya kadar Duncan'a sadık olan, onun eli açıklığını, adaletini, yönetimini öven Macbett ve Banco yönetme isteğine kapıldıktan sonra onu öldürmeye ant içmektedirler:

“MACBETT: (Geniş bir gülümsemeyle) Efendimiz Duncan'ın iyilik severliği efsaneleşmiştir, halkın iyiliğini ister o.” (Ionesco 251)

“BANCO: Her yerden kovmak gerek onu. Kahrolsun Duncan!”

[...]

MACBETT: Ben de size bunu önereceğim...Prensliğin toprağını aramızda paylaşırız. Herkes payına düşeni alır. Ben tahta çıkarım. Sizin hükümdarınız olurum. Siz de benim vezirim olursunuz.”(Ionesco 305)

Buna göre, bir süre önce Duncan'ın yanında isyancılara karşı savaşan ve bunun doğruluğundan kuşku duymayan Macbett ve Banco bu kez isyancılarla aynı amaçla Duncan'ı öldürmek istemektedirler. İnanıqları ve uğruna savaştıkları lider artık yönetimi elde etme isteklerinin doyurulmasında bir engeldir ve sırf bu yüzden ortadan kalkması gerekmektedir. Bu da ikisinin otorite için prensiplerinden uzaklaştıklarını göstermektedir.

Macbett karakterini prensiplerinden uzaklaştığı bir başka durumsa otoriteyi ele geçirme nedenleri ile otoriteyi ele geçirdikten sonraki eylemleri arasındaki çelişkiyle görülmektedir. Adaleti sağlamak, haksızlıklara son vermek gibi nedenler ileri sürerek öldürdükleri Duncan'ın yerine geçen Macbett, on üçüncü tabloda konuklara baskıyla gelmiş geçmiş en iyi hükümdar olduğunu kabul ettirmektedir. Bunun yanı sıra tahta geçtikten hemen sonra bir zamanlar en iyi arkadaşı olan Banco'yu otoritesini kaybetme ya da onunla paylaşmak zorunda kalma korkusuyla öldürmüştür. Baskıcılığa ve haksızlığa karşı duruşu otoriteyle değişmiştir.

II.b.Bireyin İnsani Yanına Yabancılaşması

Bireyin otorite etkisiyle insanca değerlerine ve insana duyduğu saygıya yabancılaşması onun kendisini diğer tüm canlılardan ayıran ahlaki özelliklerinden uzaklaşması olacağı için bu durum

bireyin insani yanına yabancılaşması olarak inceleyecektir. “İvan İvanoviç Var Mıydı Yok Muydu?” ve “Macbett” oyunlarında bu durum özellikle otorite figürünün diğer insanlardan üstünlüğü ilan etmesiyle ve diğerlerini kendinden daha değersiz görmesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsana verilen değer herhangi bir araca verilen değerle birdir. Bu da özellikle “Macbett” oyununda insani açıdan etik olmayan davranışlarla gözlemlenebilmektedir.

Üçüncü tabloda, Duncan’ın Candor ve Glamiss’e karşı savaşı sürmektedir ki bu sırada Yaralı Er oyuna girer. Duncan erin durumuna hiç aldırmaz etmemektedir. Bilmek istediği tek şey savaşın durumudur. Bundan sonra er başından geçenleri anlatmaya başlamıştır. Bir handan çıkarken bir çavuş tarafından zorla orduya alınmış, direnmek isteyince dövülmüş, bağlanıp zorla götürülmüştür.

“YARALI ER: [...]Bir kılıç verdiler elime; bir de tabanca. (Tabancasının namlusunu şakağına dayayıp tetiği çeker) Kurşunu bitmiş. Ateş etmişim demek. [...] sonra, orada, ovada bizi bağırıttılar: Yaşasın Glamiss, Yaşasın Candor! diye.

DUNCAN: Demek düşmanlarımızdan yanaymışsın, hain.

[...]

YARALI ER: Sonra tutsak düştük. Ondan sonra : “Eğer kellenin ayaklarının dibine yuvarlanmasını istemiyorsan, [...] şimdi de bizimle birlikte yürü bakalım,” dediler. Bu kez de: “Kahrolsun Candor! Kahrolsun Glamiss!” diye bağırın dediler.”(Ionesco 262,263)

Buna dayanarak otoritenin kendi çıkarlarını korumak uğruna insan hayatını hiçe saydığı söylenebilmektedir. Kendi rızasının dışında savaşa sürüklenen er, önce bir otoritenin sonra bir diğerinin silahlı olmuştur. Bu kişinin insan kimliği göz ardı edilmiştir. İktidar kavgalarında araç olarak idare edilen bireyin sorunlarına ise otorite tamamen kayıtsız kalmıştır. Yaralı Er’in o savaşta yaşadıkları ve kurtulma çabası otoriteyi ilgilendirmemektedir. Bu kişiyi tek ilgilendiren, insanların satranç taşlarıymışlar gibi umursamazlıkla harcandığı kendi savaşı ve kendi zaferidir.

Duncan, kendisi savaşı uzaktan dürbünle izlemektedir buna karşın Yaralı Er’i savaşı bırakıp gittiği gerekçesiyle kaçak ilan etmekte ve onun öldürülmesini emretmektedir. Bu çelişkili durum da kitlelerin “harcanabilir” olduğu bu savaşta Duncan’ın kendisini daha değerli gördüğünü ve kimlerin onun çıkarları için feda edilebilir olduğuna karar verdiğini göstermektedir.

İnsanların değersiz veya harcanabilir olarak görülmesi, otoritenin gücünü kullanarak zorla savaşa sokulması veya yaralı bir insana yardım etmek yerine onun bir haber alma aracı olarak çıkar uğruna kullanılması bilindiği üzere insan haklarına aykırıdır. Bu sebeple, Duncan, Glamiss ve Candor'un otorite hırslarından dolayı insani yanlarına uzaklaştıkları saptanabilmektedir.

İkinci tabloda, söz konusu savaşın generalleri Macbett ve Banco birkaç dakika arayla birbirlerinden habersiz aynı konuşmayı yapmaktadırlar:

“MACBETT: [...] Düzinelerle ve de düzinelerle adam öldürdüm kendi ellerimle. Bana hiçbir kötülüğü dokunmamış on iki düzine subay ve er. Yüzlerce ve de yüzlercesini de kuşuna dizdirttim. [...] Kuşku yok ki, hepsi birer haindi. Ülkenin düşmanları. Sevgili hükümdarımız arşidük Duncan'ın düşmanları. Tanrı onu korusun. Devirmek istiyorlardı onu. Yabancı askerlerin yardımıyla.” (Ionesco 256,257)

Yaralı Er ile benzer olarak Macbett ve Banco, otoritenin dayatmasıyla insan hayatına duydukları saygıyı kaybetmişlerdir. Otorite tarafından savaşmanın zorunluluğuna inandırılmışlardır. Öyle ki Macbett de Banco da bu yaptıklarını, öldürdüklerinin yabancı ve hain olduğu gibi inançlarla vicdanını rahatlatmaya çalışmaktadır. Kendisine hiçbir zararı dokunmamış birçok insanı öldürmenin suçluluğunu taşıdığını -açıkça dile getirilmese de- söyleyebileceğimiz Macbett veya Banco için; tam anlamıyla 'insani yönüne yabancılaşmıştır' demek bu gerçeklik nedeniyle doğru olmayacaktır. Hala bu olayı irdeliyor ve yaptıklarına nedenler aramaya çalışıyor oluşları bunu desteklemektedir.

Nazım Hikmet'in eserinde daha çağdaş anlamda bir “insan hayatına saygıdan uzaklaşma”dan söz edilebilmektedir. Bu nedenle bireyin insani yönüne yabancılaşması daha gelişmiş hak, özgürlük ve değer tanımlarına bağlı kalınarak ele alınabilmektedir. Macbett'te görülen insanın temel haklarına yapılan açık saldırı bu eserde düşünsel ve hukuksal olarak daha gelişmiş bir toplum olmasının etkisiyle daha soyut bir anlam taşımaktadır.

Otoriteye sahip kişi olan Petrof'un daha önce de belirtilen, herkes gibi sırada beklememe, havuzda kendisini tahta perdeyle diğerlerinden ayırma ve herkesten ayrı yerde kahvaltı etme gibi davranışları, kendisini diğer insanlardan daha değerli gören bir anlayışın ürünüdür. Oysa her insan eşit doğmaktadır (Rousseau). Bunun yanı sıra gazeteler artık, değil Petrof karşıtı, onu övmeyen yazılar bile yazamamaktadırlar. Düşünce ve ifade özgürlüğünü sınırlamak da gelişmiş toplumlarda insanın haklarını yok saymaktır.

III. “Otorite Etkisiyle Yabancılaşma” Olgusunun Evrenselliği

‘İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?’ oyununda otoritenin bireyi kişiliğine yabancılaştırması ve bireyi hümanizmden uzaklaştırdığı düşüncesi, oyunun başından itibaren okuyucuya aktarılmaktadır. Bu gerçekliğin aktarılmasında kullanılan zamansızlık olgusu ve belirgin tekrarlar ise bireyin otorite etkisiyle yabancılaşmasını, yapıtların uzamlarından bağımsızlaştırıp bunun evrensel bir boyut kazanmasına yol açmaktadır. Öyle ki birinci tabloda oyun seyircilerin selamlanmasının ardından şöyle başlamaktadır:

“HASIRŞAPKALI: Yıllardan... Bir dakika, sayın yoldaşlar... Buldum. 1928 Pire yılıydı...

KASKETLİ: Mayakovski'nin Pire isimli piyesini yazdığı yıl demek istiyor.

HASIRŞAPKALI: Yoksa, pardon, şaşırırım galiba,[...] yoksa 1946 mıydı, 1956 mı?

PETROF: Bu işler 1978 yılında da geçebilirdi...” (Hikmet 241,242)

Bu zamansızlıktan çıkarılabileceklerden biri Petrof’un yaşadıklarının herhangi bir zamanda herhangi birinin başından geçmiş olabileceğidir. Herhangi bir zamanda yaşanabilirlik durumu da hâkim olma, yönetme gibi otoriteye yönelik hırslara kapılabilme olasılığının belirli karakterlere değil insan doğasına bağlı olduğunu belirtmektedir.

Yedinci tabloda Petrof, İvan İvanoviç’e yaşını sormaktadır:

“PETROF: Kaç yaşındasınız? Şöyle bir bakıyorum, yaşıttız. Sonra bakıyorum benden gençsiniz. Sonra bir bakıyorum, çok ama çok ihtiyarmışsınız gibi geliyor bana.

İVAN İVANOVIÇ: (Yarı ciddi yarı şaka) Babanızın yaşındayım... Hatta büyük babanızın, hatta dedenizin...” (Hikmet 282)

İvan İvanoviç’in, Petrof’un otorite tutkusunu temsil eden parçası olduğu oyun sonunda ima yoluyla belirtildiğine göre, İvan İvanoviç’in bu sözlerinin otorite hısrının zamansızlığına ve çağlardır var oluşuna doğrudan bir gönderme olduğu sonucuna varılabilmektedir. Yapıtta Petrof’un insanlara değer ve önem veren yanına yabancılaşmasının, İvan İvanoviç aracılığıyla gerçekleştiğine göre otoritenin yarattığı bu durumun birçok kılığa girebilen, insanlık kadar eski bir sorunsal olduğu ifade edilmektedir.

Bir başka örnek ise Petrof ve Konstantin Sergeyeviç arasındaki neredeyse birini diğerinin tekrarı haline getiren benzerliklerdir. Petrof büyük şehirde amiri Konstantin Sergeyeviç’in ziyaretine

gittiğinde onun portrelerinin kendisinininkilere ve onun dış görünüşünün de kendisine benzemesine şaşırılmaktadır. Bu olay, Petrof karakterinin bir yansımasının da başka bir kasabada olduğunu göstermektedir. Ayrıca, isimleri arasındaki benzerlik (Petrof'un tam adı Sergey Konstantinoviç'tir) de bu yansımayı desteklemektedir. Bu tip insanların tek bir uzama bağlı olmamaları, yaşananların yalnız bir kişiden, onun yanılığından veya zayıflığından kaynaklanmadığı sonucuna götürmektedir.

Benzer şekilde Ionesco'nun Macbett oyununda da otorite neredeyse her bireyi etkisi altına alabilecek bir güç olduğu eserdeki tekrarlılık ile yansıtılmaktadır. Birinci tablodaki konuşmalarında Candor ve Glamiss Arşidük Duncan'ı önce eleştirmekte, sonra onun adaletsiz olduğuna karar vermekte ve sonunda Duncan'ın tahtına göz dikmektedirler. Candor ve Glamiss'in isyanın bastırılmasında Duncan'a yardım etmiş olan Macbett'le Banco ise dokuzuncu tabloda, Glamiss ile Candor'un birinci tabloda yaptığı konuşmanın birebir aynısını yapmaktadırlar. Bu kez Duncan'ın konumuna geçmek isteyen onlardır. Aynı sahnenin farklı kişilerce tekrarlanması insanoğlunun otorite etkisiyle, kendisine ve değerlerine yabancılaşmasındaki kısır döngüyü belirtmektedir. Zaman ve kişiler farklı olsa da yaşananlar benzerdir, yönetme gücüne sahip olma hırsının bireyde yarattığı "özüyle çatışma içinde olma" insanlığa yüklenmiş bir özelliktir.

IV. Toplumun Otoriteyle Etkileşimi

Her iki yapıtta da toplum, otoritenin varlığına ihtiyaç duymakta ve yaptırımlarını kabullenmektedir. Öte yandan, kendisini toplumun sorunlarından soyutlamış, kendisini diğer insanlardan üstün gören ve insanın özgürlüklerini kısıtlayan otorite figürleri toplumun tepkisini almaktadır. Bu tepkiler, otoritenin süregelen uygulamalarına ve uygulayıcılarına karşı belirgin ya da yenilikçi olmamakla beraber, otoritenin baskınlığının hissedilmediği ortamlarda açıkça ifade edilmektedir.

"İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?" eserinde Petrof'un binmek zorunda kaldığı tramvayın içine yazılmış olan yazılar da toplumun baskıcı ve adaletsiz otoriteye tepkisini yansıtmaktadır. "*PETROF: Burnu büyüdü, çok büyüdü burnu Konstantin Sergeyeviç'in, yakında dehlenir... diye bir satır vardı mesela...*" (Hikmet 301) O şehrin amiri olan Konstantin Sergeyeviç'in oldukça kibirli birine dönüşmesine verilen bu tepki, her iki yapıtta da ortaya çıkan "yozlaşmış otorite figürü ve toplum" çatışmasına örnek olarak Konstantin'den gizli saklı verilen bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır.

Ortalama, halktan bir insan ve toplumun genel tavırlarına ışık tutabilecek bir karakter olan Anna Nikolayevna'nın Petrof'a söyledikleri toplumun bakış açısını yansıtabilecek önemli bir unsurdur. Haksızca da olsa otoritenin işleyişine sıkı sıkıya bağlı olmasına karşın Anna Nikolayevna dahi, insani yönü olan, insanlara değer veren, kendini üstün görmeyen bir otorite figürünü tercih etmektedir: “*Senin için dediydim ki, amir, ama bizim gibi insan.*” (Hikmet 298) Otorite varlığını ve yaptırımlarını sürdürmeli ancak insani özelliklerini korumalıdır.

Buna göre toplum her ne kadar otoritenin yaptırımlarına saygı duysa ve gerekliliğine inansa da uygulanma biçimi insanlıktan uzaklaştığında tepkisini çeşitli yollarla dile getirmektedir.

“Macbett” yapıtında ise halk yönetimi henüz ele geçirmiş olan Macol’a şöyle seslenmektedir:

“BAŞKA BİR KADIN: (Sağdan girerek) Yoksulları koruyun!

BİR ADAM: (Sağdan girerek) Haksızlık diye bir şey kalmasın artık!

BİR BAŞKA ADAM: Evlerimizi yıktı kin, nefret; ocaklarımızı söndürdü. Ruhlarımızı zehirledi.

BİR BAŞKA ADAM: Barış, uyuşma, uzlaşma ve anlaşma getirsin hükümdarlığınız.”
(Ionesco 332,333)

Görüldüğü üzere halk, bunca zaman diğer hükümdarların tüm haksızlıklarına karşın yine de yeni bir hükümdarın varlığını istemektedir. Toplum, otoritenin varlığına değil haksız uygulamasına karşıdır. Otoritenin adil, merhametli ve hümanist olmasını beklemektedir.

Yapıtların ikisinde de önünde sonunda otoriteye sahip bireylerin neredeyse tümünün baskıcı bir yönetim biçimini benimsemesi ve insani yönüne yabancılaşması söz konusu olduğuna göre toplumun otoriteyle olan ilişkisinde belirgin bir çelişki görülmektedir. Toplum otoriteye ihtiyaç duymaktadır ancak insanın hak ve özgürlüklerini yok sayan yönetimlere karşıdır. Buna karşın, yapıtlardaki otorite figürlerinin tümü insani değerlerine yabancılaşmaktadır ve tiranlaşmaktadır. Öyleyse yapıtlarda toplumun karşı olduğu özellikler otoritenin bir parçasıdır; bunlardan bağımsız bir otorite istemi de toplumla otorite arasındaki çatışmanın kaynağını oluşturan öğelerden biridir.

SONUÇ

“İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?” ve “Macbett” yapıtlarında incelendiği üzere otorite, toplum için var olma amacından saparak bireyin hırslarına alet olmuştur. Otoriteyle etkileşim içinde olan birey, hem özüne hem de insani yanına yabancılaşmıştır. Bununla birlikte toplumun beklentilerine aykırı bir yöntem izleyen otoriteye tepki; ancak bireyin çözebileceği bir çelişkiye yol açmıştır.

Bireyin kişiliğine yabancılaşması otoriteye ve dolayısıyla güce sahip olma, üstün olma hırslarının etkisiyle gerçekleşmiş ve bireyi bencilleştirmiştir. “Macbett” yapıtında özellikle Macbett ve Banco ile yansıtılan bu durum “İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?”da odak figür olan Petrof aracılığıyla aktarılmıştır. Petrof ve İvan İvanoviç ilişkisi, aynı zamanda hem bireyin kendine yabancılaşması konusunun hem de bireyin baskılamış olduğu otorite hırsına yabancılaşmasının ele alınmasını mümkün kılmıştır. Bireyin insani yönüne yabancılaşması ise oyunların birbirinden oldukça farklı iki uzamda geçiyor olmalarının etkisiyle hem en temel hem de çağdaş ve daha demokratik yaşamın getirisi olan insan haklarına yabancılaşma olarak incelenebilmiştir.

“Macbett”te konukların dediği gibi:

“4.KONUK: (1.KONUK’a) İktidarı ele geçirenler uzağı göremez mi olmalıdırlar?”

1.KONUK: (4.KONUK’a) Şart değildir.

2.KONUK: Ama sık rastlanır.” (Ionesco 322)

Kendine ve insani yönüne yabancılaşmış birey, toplumu göz ardı etmektedir. Bu her ne kadar otoritenin getirdiği bir zorunluluk olmasa da birçok durumda sonucun böyle geliştiği yadsınamamaktadır. Bu nedenle yapıtlara göre bireyler, otoriteyle bağdaştırılan güç ve üstünlük gibi benlik tatmini amaçlı hırslarını kontrol edebilirlerse otoritenin hem toplumla hem de bireyle ilişkisinin değişmesi; toplumun otoriteyle çelişkisinin giderilmesi gerçekleşebilecektir.

Yukarıda belirtilenlere dayanarak otorite algısının otoriteyi bağdaştırdığı güç ve üstünlük gibi kavramlara sahip olmak için yozlaşan, kişiliğine ve insani değerlerine yabancılaşan bireyin toplumda bir düzenleyici olmaktan çıkıp ahlaki değerlerin de üzerinde mutlak bir güç olma durumunu ilan ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumsa toplumla otorite etkileşimindeki çelişkinin kaynağını oluşturmaktadır. Buna göre toplum, otoritenin gerekliliğini ve gücünü birinci bölümde de açıklandığı üzere kabul etmektedir; ancak otoriteyi elinde bulduran kişilerin benmerkezci ve güç saplantılı kişilere dönüşmeleri, toplumda tepkiye neden olmaktadır.

Yapıtlarda çeşitli yollarla iletilmiş olan bireylerin otoriteden etkileniş biçimlerinin yalnızca o bireylere özgü olmadığı ve insanlığa mal edilebilir olduğu yargısı, otoritenin etkisiyle yabancılaşmanın kaçınılmaz olduğunu ve toplumlara genellenebileceğini ifade etmektedir. Her bireyin otoriteyi elinde bulundurması halinde ona yenik düşüp yabancılaşabileceği ihtimalinin bulunduğu bir toplumda, otoritenin daha insancıl veya insanca olması ise pek mümkün değildir.

(3505 sözcüktür)

KAYNAKÇA:

Ionesco, Eugène. Toplu Oyunları 1. İstanbul: MitoşBOYUT, Aralık 1996.

Hikmet, Nazım. Yusuf ile Menofis/Oyunlar3.5. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2007.

Haçerlioğlu, Orhan. Toplumbilim Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.

Spitz, David. Antidemokratik Düşünce Şekilleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969